

Institut pro kriminologii
a sociální prevenci

Zdroj: <https://apollo-13.eu/en/apollo-capsule/>

Ve stylu Apollo 13: reintegrační model pro vězeňskou praxi

13. 11. 2024 Praha Květnice

**Mgr. Petra Zhřivalová, Ph.D.
Mgr. et Mgr. Tereza Raszková**

Úvod

- Poznatky z výzkumných projektů IKSP 2020–2023: „Uplatňování nové diferenciaci ve vězeňství (redukce počtu typů věznic)“ a „Penologický výzkum přípravy odsouzených na propuštění“
- Dotazníkové šetření mezi sociálními pracovníky a speciálními pedagogy (N=175) ve věznicích (realizace září až říjen 2021) a mezi tajemníky komisí pro vnitřní diferenciaci (realizace březen až květen 2022)
- Polostrukturované rozhovory se státními zástupci (N=4), kteří prováděli dozor nad výkonem trestu a soudci (N=4), kteří měli ve své agendě problematiku věznic (listopad a prosinec 2022)
- Sběr psychologických dat u odsouzených (N=172): psychologická analýza osobnostní struktury, rizikových faktorů odsouzených a jejich reakce na zátěž (srpen 2022 až duben 2023; Věznice Kuřim, Kynšperk nad Ohří, Jiřice, Pardubice, Stráž pod Ralskem a Světlá nad Sázavou)
- Analýza zahraniční úpravy, statistických dat, právní úpravy, veřejně-politických strategických materiálů, legislativního procesu, důvodových zpráv k návrhům

Vedení soběstačného života v souladu se zákonem vs. (re)integrace

Účel VTOS → Soběstačný život v souladu se zákonem:

- Desistence – opuštění kriminální kariéry
- Soběstačnost – schopnost jedince zajišťovat si své potřeby a zvládat každodenní situace, a to bez výrazné pomoci jiných lidí nebo institucí

(Re)integrace – pojem vyšší kategorie, kromě soběstačnosti zahrnuje aktivní účast na životě společnosti, tedy zapojení do ní a přijetí z její strany

Počty odsouzených ve VTOS s délkou trestu nad 3 roky odnětí svobody v letech 2013 až 2023 (k 31. 12.; Statistické ročenky VS ČR 2013 až 2023)

délka trestu	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
3-5 let	2 704	2 476	2 615	3 542	2 802	2 747	3 190	2 987	2 875	2 835	2 804
5-7 let	2 476	1 203	1 281	1 762	1 379	1 390	1 763	1 594	1 493	1 435	1 461
7-10 let	1 203	1 195	1 208	1 295	1 250	1 236	1 259	1 191	1 166	1 117	1 083
10-15 let	1 195	863	839	1 041	788	749	893	840	817	780	751
nad 15 let	863	328	366	478	406	416	515	538	532	519	515
doživotí	48	48	48	48	49	48	46	44	46	47	49
celkem nad 3 roky	8 489	6 113	6 357	8 166	6 674	6 586	7 666	7 194	6 929	6 733	6 663
%	52 %	37 %	34 %	40 %	33 %	33 %	40 %	41 %	40 %	38 %	37 %
celkem ods.	16 433	16 433	18 850	20 501	20 271	19 677	19 155	17 612	17 243	17 498	17 889

Ukotvení jedince v jednotlivých rovinách společnosti

Tři roviny života ve společnosti:

1. **Sociálně ekonomická** (vzdělání, práce, finanční gramotnost, zdravotní a sociální pojištění, dostupná zdravotní péče, zdraví, rodina, bydlení)
2. **Občansko-politická** (podílet se na životě občanské společnosti)
3. **Kulturní** (aktivní susedství a komunita)

Odhady našich expertů (N=175) vs. Deskriptivní studie SARPO - Rozšířenost jevů, které mohou mít povahu kriminogenních faktorů

Pořadí	Spec. ped. a soc. prac.	Studie SARPO – Drahý, Hůrka & Petras (2018)
1.	Dluhy	89 % finanční závazky (73 % dluhy, nad rámec možností je plnit)
2.	Nealkoholové drogy	44 % problémy s užíváním nealkoholových drog (70 % nikdy neabsolvovalo žádnou léčbu či se o ni nezajímalo)
3.	Neschopnost spravovat os. rozpočet	Nebylo předmětem deskriptivní studie
4.	Nedostatečná prac. kvalifikace	Nebylo předmětem deskriptivní studie
5.	Nízká úroveň vzdělání	50 % odsouzených základní nebo nedokončené vzdělání
6.	Nedostatečné pracovní návyky	26 % žádná zkušenost z legálního zaměstnání 53 % 3 roky před VTOS bez zaměstnání 46 % nedoložitelná pracovní činností 45 % dlouhodobá nezaměstnanost 48 % v průběhu minimálně 3 let před aktuálním VTOS zcela bez legálních zdrojů příjmu
7.	Asociální přátelé	29 % kontakty s osobami s kriminální minulostí 37 % trávil nějakou část svého dětství v závadové vrstevnické skupině
8.	Slabá motivace vést řádný život	Nebylo předmětem deskriptivní studie
9.	Asociální osobnost odsouzeného	Nebylo předmětem deskriptivní studie

Pořadí	Spec. ped. a soc. prac.	Studie SARPO – Drahý, Hůrka & Petras (2018)
10.	Vztahové problémy v rodině	47 % žilo někdy v průběhu dětství mimo rodinné prostředí (11 % VÚ, 11 % ve věznici, 8 % v DÚ) 72 % svobodní, 19 % rozvedení, 8 % ženatí, z nich polovina nesdílí společnou domácnost, 10 % bez sociálního zázemí či kontaktu 50 % má děti (33 % ve své vlastní péči)
11.	Naučená bezmocnost	Nebylo předmětem SARPO studie
12.	Alkohol	16 % problémy související s užíváním alkoholu (78 % neabsolvovalo žádnou formu léčby a ani se o ni nezajímalo)
13.	Nevyhovující bydlení	60 % před nástupem do VTOS nestabilní nebo žádné bydlení 45 % za adresu trvalého pobytu uvedenou adresu sídla ohlašovny
14.	Trestná činnost v rámci rodiny	jako vážná v rodinném prostředí hodnocena u skoro 31 % odsouzených
15.	Život v sociálně vyloučené lokalitě	Nebylo předmětem deskriptivní studie
16.	Gambling	12 % problémy (92 % neabsolvovalo žádnou léčbu ani se o ni nezajímalo)

Možnost věznice jevy ovlivnit (N=175) vs. schopnost věznice připravit na život po propuštění (N=175)

Pořadí	Možnost věznice ovlivnit jevy	Schopnost věznice připravit na život po propuštění	1 – schopna připravit 2 – částečně 3 – není vůbec schopna připravit
1.	Nedostatečné pracovní návyky	Získat schopnost práci si udržet	2,41
2.	Nedostatečná pracovní kvalifikace	Získat dostatečnou kvalifikaci odpovídající situaci na trhu práce	2,23
		Být schopen najít si práci odpovídající jeho kvalifikaci	2,14
3.	Slabá motivace vést řádný život	-	-
4.	Nízká úroveň vzdělání	-	-
5.	Dluhy	Zmapovat dluhy a být schopen je řešit	1,70
6.	Neschopnost spravovat osobní rozpočet	Osvojit si základní principy hospodaření s penězi	1,98
7.	Nealkoholové drogy	Započít léčbu drogové závislosti	1,81

Pořadí	Možnost věznice ovlivnit jevy	Schopnost věznice připravit na život po propuštění	1 – schopna připravit 2 – částečně 3 – není vůbec schopna připravit
8.	Naučená bezmocnost	Zajistit léčbu akutních fyzických zdravotních potíží	1,93
		Zajistit léčbu akutních psychických zdravotních potíží	1,97
9.	Alkohol	Započít léčbu alkoholové závislosti	1,90
10.	Gambling	Započít léčbu patologického hráčství	2,02
11.	Asociální osobnost odsouzeného	-	-
12.	Nevyhovující bydlení	Zajistit si ubytování alespoň na tři noci po propuštění	1,61
		Zajistit si bydlení v podobě nájemní smlouvy v objektu určenému k bydlení	2,31
13.	Vztahové problémy v rodině	Řešit rodinné problémy	2,07
14.	Život v sociálně vyloučené lokalitě	-	-
15.	Asociální přátelé	Uvědomit si, které vztahy jsou pro něj podporující a které naopak rizikové	1,85
16.	Trestná činnost v rámci rodiny	-	-

Nereálná očekávání od života po propuštění

- Pracovní uplatnění a finanční ohodnocení
- Absence sebereflexe
- Nereálné představy o fungování společnosti (všichni jim budou pomáhat jako ve VTOS)
- Nereálné představy o dostupnosti bydlení
- Nereálné představy o řešení dluhů

„Mají **příliš velká očekávání ve vztazích** (přes jejich narušení a absenci osobní přítomnosti), **mylný dojem, že na ně všichni čekají s otevřenou náručí**, velké sebevědomí, jak vše snadno zvládnou a nic není problém, když oni se rozhodli, že budou žít řádně (**podceňování rizik**), **tendence riskovat**, a ještě si užít, **nedokáží si představit život s minimem peněz** (kvůli dluhům).“

„Odsouzení mají pocit, že čas se s jejich nástupem do VTOS zastavil a život "venku" neplyne dál a bude vše stejné jako, když nastupovali svůj trest. **Odsouzení jsou bohužel málo konfrontováni s nástrahami venkovního života** a sami si "lžou do kapsy". Mají přehnaná očekávání od institucí nabízející pomoc a pokud není situace podle jejich představ, mají tendenci vše, co si naplánovali, hodit za hlavu.“

„Okamžité ubytování u kamarádů i přesto, že s nimi nejsou v kontaktu během VTOS; zajištění si bydlení i přesto, že nemá finance ani příslib zaměstnání; nebude užívat drogy, alkohol apod., přestože byl před VTOS častý konzument; hrazení dluhů, ale zatím neví, kolik bude vydělávat.“

„Často mají pocit, že za ně vše vyřeší úřady, sociální kurátoři. Často nemají sílu změnit prostředí a začít úplně od začátku, **volí jednodušší způsob života**, vrátí se do prostředí, které znají, byť je závadové.“

„Denní snění, plánování pouze v hrubých rysech a bez záložního plánu; všichni ho budou čekat s otevřenou náručí, budou mu pomáhat, než se postaví na vlastní nohy (třeba i 2 roky), budou mu rozumět, mít pro něj pochopení a nakonec příslovečné „**Ono se to nějak udělá**“.

„Představa, že všichni jim hned ve všem vyhoví a pomohou; finanční ohodnocení za práci v nekvalifikované profesi; u dlouhých VTOS chybí představa o tom, jak venku vše funguje.“

Desistence v kostce

- **Narativ** – nové, nekriminální já, potřeba jeho potvrzení okolním světem
- **Rodina** – podpora, ale také požadavky na plnění rolí (ekonomické, vztahové)
- **Bydlení** – zázemí, sousedství, komunita
- **Zaměstnání** – zdroj příjmů, pro sociální kontakty

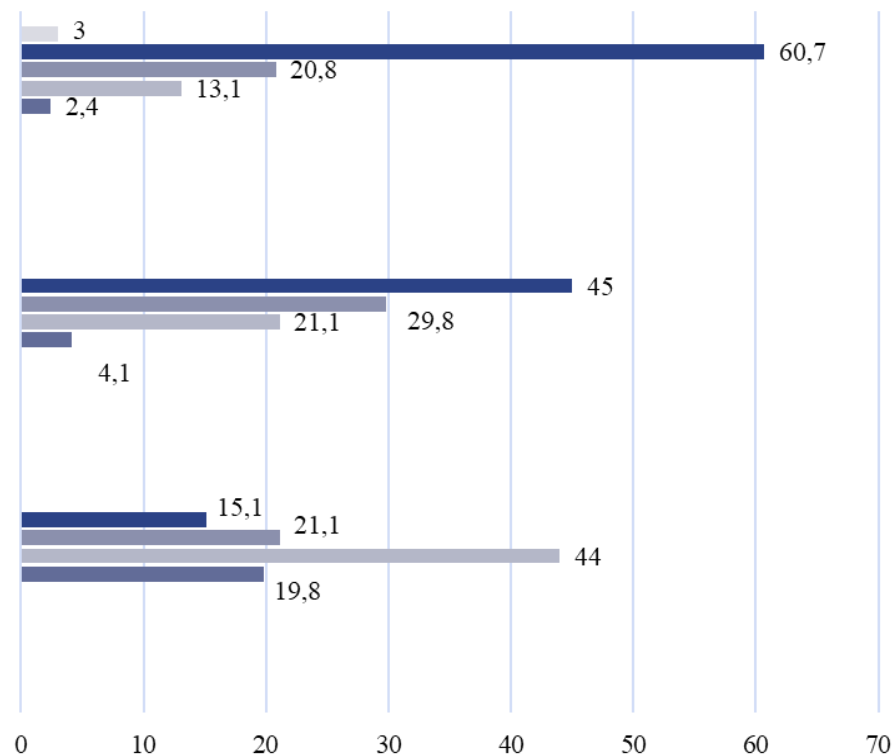
Vězení nemůže nabízet háčky pro změnu, ale může k nim budovat cestu

Desistenční potenciál odsouzených

Během přípravy na propuštění činí konkrétní kroky, aby svůj záměr nepáchat trestnou činnost podpořili

Mají potenciál za příznivých okolností nepáchat trestnou činnost

Jsou rozhodnuti nepáchat trestnou činnost

- Žádný nebo téměř žádný
- Přibližně polovina odsouzených
- Všichni nebo téměř všichni odsouzení
- Menší část odsouzených
- Větší část odsouzených

Co se Vám při práci s odsouzenými nejlépe osvědčilo, abyste podpořil/a jejich motivaci žít řádný život?

„Intenzivní komunikace, navázání spolupráce s organizací, která spolupracuje s propuštěnou osobou od 1. dne propuštění, zplnomocňování odsouzené osoby v řešení problému, protože čím více kroků odsouzená osoba sama udělá, tím více si problém uvědomí a jako **odborník na svůj vlastní život i lépe hledá řešení** – protože je nejvíce znalá podmínek do kterých se případně vrací, pokud hledáme řešení bez možnosti někde navázat, tedy od “nuly“, je pro ně důležité slyšet, že existuje varianta A, a když selže, mají variantu B. Nikdy se nespolehnáme na jednu možnost řešení.“

„Opakovat **pozitivní příklady jiných odsouzených**. Chválit za jednotlivé pokroky a podporovat kontakt s dětmi.“

„Někteří odsouzení si hledají svou cestu sami a nestojí o pomoc, jiní potřebují své úvahy konzultovat, pomoci k nasměrování, uvědomění si svých chyb formou zrcadlení a sebereflexe při individuálních rozhovorech.“

Sběr psychologických dat u odsouzených (N=172)

- Dle výsledků inventáře PSSI v kontrolní skupině: dominujícími pozorovatelnými a objektivně měřitelnými rysy jsou **silná nedůvěra a patologická rezistence** vůči podnětům přicházejícím ze strany okolí, což významně stěžuje jakoukoli efektivní terapeutickou či penitenciárně rehabilitační intervenci v rámci programu výstupního zacházení
- Z dotazníku Brief COPE vyplynulo, že se **snaží obě skupiny vyhnout užívání návykových látek** a zaměřují se na aktivní řešení problémů a jeho plánování, snaží se situaci nevzdávat. Tyto strategie mohou souviset s předchozími negativními zkušenostmi s návykovými látkami a reflexí důležitosti řešit životní situace iniciativně, stejně jako s tím, že respondenti vědí, že jsou takové strategie žádoucí a správné
- **Pokud odsouzení porozumí svému chování a tomu, co k němu vedlo, mohou se učit plánovat a trénovat alternativní prosociální jednání**

Práce věznic s odsouzenými pohledem soudců a státních zástupců

„Říkal jsem to už mnohokrát, že ve vězeňství jediný základní problém je, že nikdo nepracuje s odsouzenými ne ve vězeňství, ale **bezprostředně po jeho výkonu**. Ti lidé jsou vypuštěni na ulici a říkám to opakovaně, většinou jsou to sociálně slabší lidi, kteří mají i třeba vůli mít se napravit, ale nikdo jim nepomůže. ... Místo toho, aby se dělala reforma ve vězeňství a dělaly se různé stupně zabezpečení, tak at' se postaví domy na půl cesty.... ti lidé jsou sociálně slabí, on si to nikdo neuvědomuje, ale oni třeba mají i vůli, ale nemají nic, nemají rodiny. Kam půjdou? Na ulici, no tam ho přivítají, jseš zpátky, výborně jdeme do Alberta nakrást....“

„Dneska vám byt nikdo nedá, ani ubytovnu. Devadesát procent firem chce čistý RT. Jak se kouknou do rejstříku, tak prostě jsou úplně nezaměstnatelný, takže tohle je ohromný problém. **I když chtějí, tak prostě tu šanci nemají**, pokud opravdu nemají podporu rodiny. Pokud je nezaměstná třeba nějaký známý ve firmě, rodina nebo něco takového, tak prostě pro ty lidi je to hrozně těžké se vrátit. Ta postpenitenciární péče je prostě začátkem toho, aby se ti lidi nevraceli.“

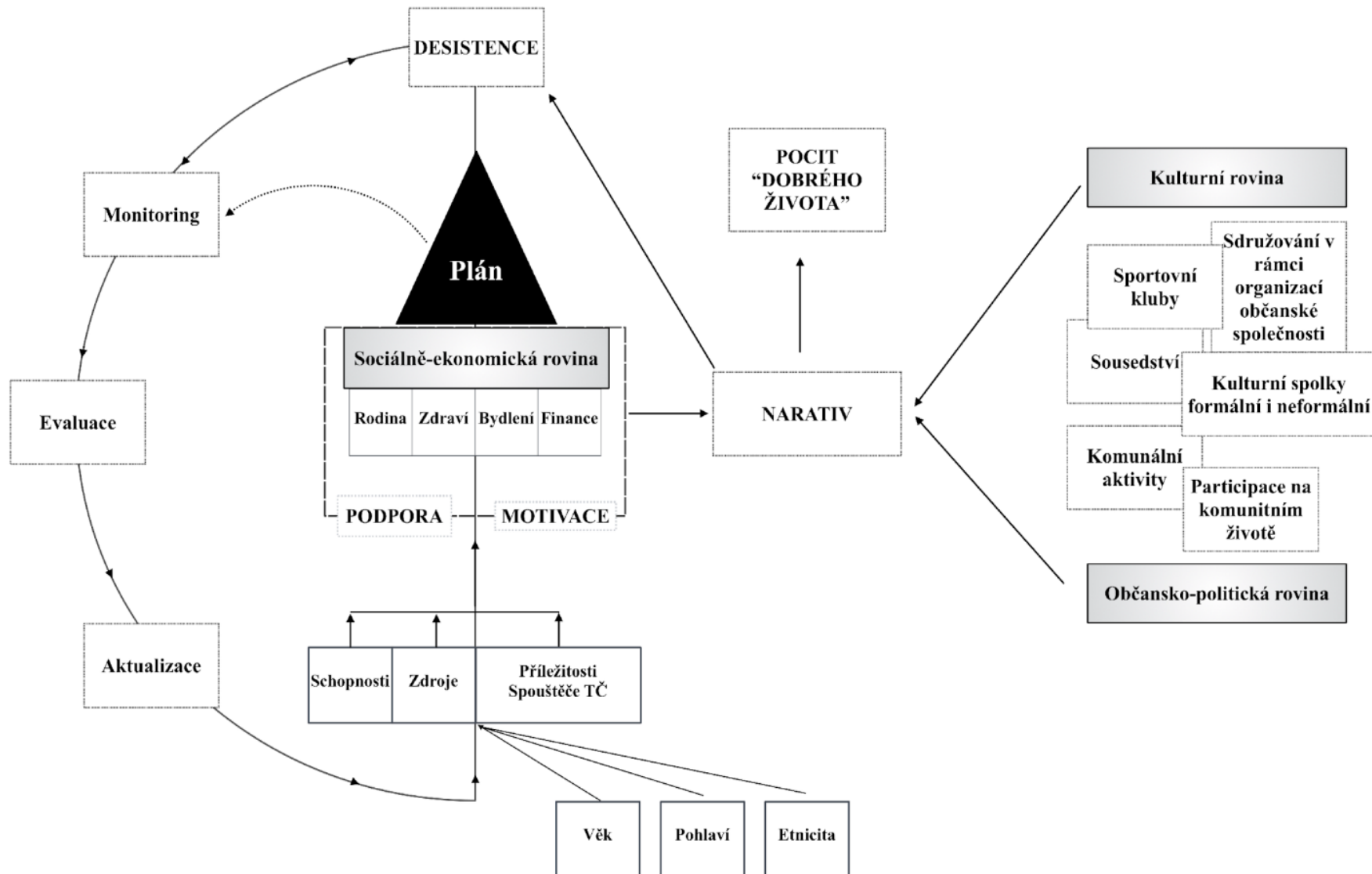

„Pokud chceme, abychom obecně snížili počet odsouzených nebo snížili počet lidí ve výkonech trestu, tak bychom asi podle mého názoru mohli začít už dávno předtím, než vůbec se ten člověk dostane do věznice. **Nejlepším způsobem by měla být prevence**, která by měla být ale kombinovaná, ať už z hlediska vzdělání, výchovy nebo případně nějakých přednášek obecně, které by se třeba zařadily do školy.“

„Takže co se týče trestných činů, které vychází, ... z těch sociálně vyloučených lokalit, že máte v podstatě nějaké odsouzené, kteří se permanentně třeba dopouštějí nějaké majetkové trestné činnosti, někoho okrádají a podobně, ...tak tady by bylo dobré, aby se tomu nějakým způsobem **předcházelo sociální politikou**.“

(RE)INTEGRACE JEDINCE DO SPOLEČNOSTI

rovina sociálně-ekonomická, občansko-politická a kulturní

Závěry

- Odsouzení se potýkají nejen s následky svých trestných činů, ale i se sociální desintegrací, která jim ještě před uvězněním bránila v přístupu k příležitostem a zdrojům
- VTOS tuto desintegraci ještě umocnil
- Bez systematické pomoci a podpory se jejich šance na (re)integraci významně snižují
- V zájmu společnosti je jejich integrace, zejména v socio-ekonomické rovině, jejím protipólem je získávání prostředků k běžnému životu nelegální/kriminální činností

Institut pro kriminologii
a sociální prevenci

Zdroj: Foto: www.shutterstock.com z https://www.kinotip2.cz/clanky/apollo-13-1995-jim-lovell-si-pral-aby-ho-hral-kevin-costner-20200104-136.html#google_vignette1.